

Situace, v níž vznikala a do níž hodlá nyní vstoupit tato knížka, je i není zkoumání literárních druhů nakloněna. Z hlediska samotné literatury, v níž po celé dvacáté století převládá antinormativnost, tendence k překračování nejrůznějších hranic, hranice mezi literárními druhy nevyjímaje, se rozřazování jednotlivých děl do skupin, navíc do takových, kterým byla pozornost věnována odedávna a na jejichž vžitých definicích tudíž ulpívá leccos z již překonaných tradic, může jevit jako záležitost málo aktuální. Pokud ovšem zmíněné rozmývání hranic působí v samotných dílech významotvorně, účinkuje v nich esteticky (a není pochyb o tom, že přinejmenším ještě v umění avantgardním svou estetickou relevanci mělo), jsou tyto předěly spíš aktualizovány než popřeny - neboť obecně platí, že každé esteticky pociťované narušení normy je její aktualizací, nikoli zrušením. Je možné, že dnešní, postmoderní umění již nenachází u předělů žánrových a druhových dostatečný odpor, a proto útočí na jiné bariéry: především, zdá se, na hranici mezi sférou uměleckou a mimouměleckou. Připomeňme v této souvislosti oblibu, jaké se dnes těší díla, která buďto skutečně nepatří do beletrie v klasickém slova smyslu, nebo jsou do podoby nebeletristických žánrů stylizována, tj. různé deníky a paměti, dále vzpomeňme postupů jako jsou mystifikace týkající se reálných historických osobností atd. Současné s tímto prolínáním dochází k pozoruhodné době (shledávat mezi oběma procesy nějakou přímou kauzální souvislost se neodvažujeme) také ve vztahu mezi literární vědou a jinými humanitními obory. Někdejší literárněvědné či lingvistické pojmy, nebo alespoň pojmy k těmto disciplinám těsně přiléhající, jako např. „text“, „výpověď“, „řečová hra“, ale v neposlední řadě právě i pojmy genologické jako „lyrično“ či „příběh“, se objevují v úvahách filozofických, politologických, historických apod., kde mají napomoci charakterizovat rozmanité typy kultur, politických režimů, způsobů legitimizace moci, klasifikovat teorie vědění atd. Již běžný čtenář si nepochybně všimne, že v těchto nových kontextech dochází k zobecňujícím metaforickým či metonymickým posunům ve významu zmíněných pojmů, pro literárního teoretika jsou tyto posuny výzvou: výzvou k opětovnému přezkoumávání jejich původního, neobrazného obsahu a v něm možná dosud skrytých potencialit. A konečně má poetika literárních druhů i jednoduchý důvod empirický: přes všechny proměny literárního umění a jemu odpovídajících recepčních

kódů rozhodně nezmizel zřetelný rozdíl mezi, řekněme, románem na jedné straně a sbírkou básní na straně druhé, mezi řečí „vázanou“ a řečí prozaickou, mezi dějem popisovaným na stránkách knihy a děním předváděným na jevišti; nevytizela očekávání spojená s těmito jednotlivými druhy ani z nich plynoucí případné recipientovy preference. Odpovědí na otázku po příčinách zkoumání druhových příznaků literárních děl tedy může být i ono klasicky prosté „proto, že tu (tyto příznaky) jsou...“

Hned v samých začátcích práce jsme se musili vyrovnávat se skutečností, že literatura se vlastně člení na základě dvou odlišných principů (příčemž ani jeden z nich není, jak se v jednotlivých statích konstatuje, zcela konzistentní: v obou případech je totiž třetí člen triády vydělen za použití jiných kritérií, než jaká byla aplikována u členů předchozích): jednou jde o řadu „lyrika - epika - drama“, podruhé „poezie - próza - drama“. Nepovažovali jsme za metodologicky výhodné omezit svá sledování pouze na jeden z obou principů, neboť tím bychom si byli ztížili přístup k „nepříznakovým“ druhům: v prvním případě k lyrice coby druhu charakterizovanému nepřítomností dějové fabulace, ve druhém k próze, vyznačující se absencí veršového rytmu. Respektující určitou faktickou kvantitativní spřízněnost mezi některými členy daných pojmových sekvencí (tj. fakt, že v současnosti většinu prostoru lyriky pokrývají výtvoři veršované a většina epiky je psána prózou), uchýlili jsme se k postupu, jenž je z hlediska metodologické čistoty poněkud kompromisní, podle nás však produktivnější. Obě řady jsme zkombinovali, čímž vznikly smíšené oddíly „Poezie/Lyrika“ a „Próza/Epika“. Diferenciace pak probíhá uvnitř nich: Některé studie činí svým východiskem zvukové uspořádání artefaktu, jiné pak charakter dílem prezentovaného světa. Specifický ráz má poté oddíl věnovaný dramatu, které leží na průsečíku obou „řad“ a jemuž je - spíše shodou vnějších okolností než záměrně - v naší knize věnována jediná studie. Její autor Pavel Janoušek v ní reflektuje právě toto zvláštní postavení dramatu, na něž uplatňuje postupně obě charakterizační hlediska. V oddíle „Poezie/Lyrika“ pojednává studie Miroslava Červenky o veršovém rytmu jakožto definujícím příznaku poezie (a mj. i o jeho odlišném charakteru v básnictví epickém a lyrickém), zatímco stať psaná autorkou těchto úvodních řádků se táže po zvlátnostech lyrického ztvárnění světa (jež vedle jiného spočívají, pokud jde o lyrickou poezii, právě v nepřeslechnutelnosti všudypřítomného „hlasu“ verše, v motivovanosti řeči též potřebami rytmické struktury). Oddíl „Próza/Epika“ klade, v souladu se stavem současného bádání, o něco větší důraz na druhý z obou členů názvu.

Naratologická studie Marie Mravcové se teoreticky zamýšlí nad otázkami vypravěče, stať Jiřího Holého se zabývá dílčím, avšak pro uměleckou noetiku epiky závažným jevem: smyslem, jakého v epickém díle nabývají prvky fantastické. Na prózu jakožto zvláštní způsob nakládání se zvukovou stránkou jazyka se ve své studii naopak zaměřil Milan Jankovič; nepojednává ji teoreticky jako problém obecný, nýbrž její význam konkrétně předvádí při rozboru díla jediného spisovatele, Bohumila Hrabala. Analýza stylu tohoto mistra současné české prózy zároveň ukazuje onu vlastnost dnešní literatury, o které jsme se stručně zmínili na začátku naší předmluvy: totiž plynulé přecházení mezi jednotlivými druhy (zde konkrétně mezi epikou a lyrikou), jež v díle mohou splynout do nerozložitelného celku.

Soubor prací věnovaných próze a epice nejvýrazněji odhaluje určitou různorodost, jíž se naše knížka nedokázala a ani nechtěla vyhnout. Základem této různorodosti jsou rozdíly v perspektivě pohledu: zatímco některé stať se pokoušejí obhlédnout terén daného literárního druhu z jistého teoretického odstupu, tedy z určité vzdálenosti, pak zejména Jankovičova studie usiluje být zároveň ukázkou práce s konkrétním uměleckým textem, nahlíženým jakoby pod drobnohledem. (Jednotlivé podobně „drobnohledné“ pasáže se ovšem objevují i v dalších kapitolách, kde jimi autoři dokládají a ilustrují svůj teoretický výklad.) Prizma druhových kategorií si autorský kolektiv, který se soustředil kolem teoretických otázek uměleckého literárního díla a který (v mírně odlišné sestavě) v první etapě své práce napsal obecně pojatou publikaci Kapitoly z teorie literárního díla (Praha: Karolinum 1993), zvolil v neposlední řadě i proto, že skýtá příležitost přesunout těžiště bádání na úroveň o jeden stupeň konkrétnější.

Ani předchozí, ani tato knížka nebyla koncipována jako nějaký vyčerpávající, encyklopedický souhrn znalostí nebo jako prakticky použitelná příručka pro školu a dům. Naším záměrem, naší ctižádostí bylo a je spíše inspirovat - tím, co se domníváme vědět (víme ovšem i to, jak relativní, křehké a napadnutelné jsou v našem oboru všechny pravdy), ale i tím, k čemu dosud nenacházíme klíč. Uvědomujeme si, že naše knížka podává své téma mozaikovitě, že zde zeje nejedna citelná mezera. Snad se jí podaří v budoucnu zaplnit - také vašim přičiněním, vážení čtenáři.

Marie Kubínová